

Aktivita dýchání, artikulace a hlas

Alfred Baur

1. O početí a rození v řečovém procesu

Člověk může měnit proud vydechovaného dechu tím, že artikuluje, může ho různým způsobem přetvářet. A k tomu používá dobře pohyblivých kulis: zubů, rtů, jazyka apod. Bezvarý vydechovaný proud vzduchu tak přijímá zřetelně odlišnou podobu.

V tomto procesu se všechno navzájem ovlivňuje. Překážky, které dávají tvar vydechovanému vzduchu, jsou pro každou hlásku charakteristické. Svalovou koordinaci řečového ustrojí je možno považovat za jeden z nejdokonalejších jevů lidského těla. Vydechování a artikulační překážky tedy stojí proti sobě v jakémsi přátelském souboji, ve kterém se střídá uvolňování a napětí v dokonalé harmonii. V tomto procesu vznikají souhlásky.

Dech jako proud prochází hrtanem a zde mnohé hlásky dostávají svoji znělost: znělé souhlásky a samohlásky. Mnohým čtenářům asi není jasný rozdíl mezi znělou a neznělou hláskou; bude na místě malé odbočení.

Znělost lze snadno poznat tím, že si při mluvení zacpeme uši. Znělost se pak projeví jako zřetelné hučení. Neznělost hlásek se naproti tomu projeví jako zašumění, které je celkem nejasné. Při tomto pokusu je třeba hlásky vyslovovat výrazně a jasně.

Další možností je hlásky zpívat. Lze-li jim dát tón, jedná se o hlásky znělé. Toto neprovádíme s názvy hlásek jako je „el“ „em“ atd., ale s hláskami samotnými. Znění hrtanu ale není jeho jediným úkolem; hrtan je ústředním orgánem řeči vůbec. Je prostředníkem polarity dechu a artikulace, řeč vnímá a reguluje.

Hrtan je místem vzniku hlasu. Vidíme v něm metamorfózu ženských rodidel, v nichž probíhají procesy shodné s těmi, které dávají růst plodu v děloze.

Lidský plod potřebuje ke svému narození deset lunárních měsíců; s hlasem je tomu jinak - je to propojený proces. Dech, proudící do hrtanu, má funkci shodnou s počtím. Pro tělesné početí musí být pohlaví od sebe oddělena. V řečovém organismu je to jinak: Každý člověk je muž i žena. Plodivá síla dechu se spojuje s rodovou silou hrtanu a vzniká hlásky.

Právě vznikající hlásky pak vstupuje do dalšího prostoru, ne nepodobného školce nebo učebně děti pokud jde o jeho vliv. Zde přijímá svou konečnou podobu. Zde dochází k artikulaci, na kterou je možno nahlížet jako na pokračování činnosti hrtanu.

Můžeme zde vidět podivuhodné spojitosti: Řeč se podobá rození. A obdobně: Můžeme i rození vidět jako jistou podobu řeči. Při vývoji embrya promlouvá člověk, a to jako kosmická řeč, která utváří tělesnou podobu člověka, jako Logos, který se stává tělem, jak nám to sděluje prolog Janova evangelia.

Embryo prodělává ve zkratce to, co prodělal člověk během svého vývoje. Dějiny člověka a vývoj zárodku se do jisté míry shodují.

Kašpar Appenzeller porovnává z hlediska antropologicko-medicínského embryonální vývoj člověka se sedmi dny stvoření podle Genesis a dochází k pozoruhodným analogiím. Dochází k tomu, že tento příběh vlastně líčí obojí: vznik světa i vznik člověka. Kosmický Logos působí stále tentýž při vzniku člověka jako při vzniku světa.

Logos se projevuje dvojnásobem podle toho, kde dochází k plození. Buďto dochází k plození v hrtanu nebo v děloze. Dá se také říci, že v obou orgánech dochází ke tvorbě řeči. Musíme si však o rození a mluvení uvědomit toto: V současné době dokáže lidstvo vytvořit pouze tvory žijící velice krátce. Život hlásek sotva zazní v prostoru, už opět zaniká.

Přibližme si rození či mluvení hrtanu. Současný člověk dovede vytvořit jen velmi krátce trvající hlásky; hláska, sotva je vyslovena, zaniká. A úkolem eurytmie, utváření řeči (Sprachgestaltung) a chirofonetiky je prodloužit účinnost řeči.

Připomeňme, že Rudolf Steiner nedoporučoval provádět eurytmii během těhotenství, aby vznikajícímu dítěti nebyly ubírány kosmické síly, které ho utvářejí. Toto platí zcela i pro chirofonetiku.

To, co rodí řečový orgán, není tak tělesné jako to, co rodí tělo. Řečový orgán prodělává také své proměny s pohlavním dozráváním, ale zralost se projeví jako hudební motiv.

dítě	prima
žena	— tercie
manželství	— kvinta
muž	— oktáva

Člověk a intervaly

Dech se prohlubuje. Hrtan roste. A tak dochází k tomu, že mužský hlas klesne o oktávu, ženský pak o tercii. To znamená, že muž se spojuje se svým tělem více než žena, její tělo si ponechává vzhled i pružnost a měkkost, která je podobnější dětskému tělu.

Kdybychom úměrným způsobem rozdělili interval v o nichž byla řeč, můžeme říci, že muž je jednu oktávu ponořen v tělesnosti, žena je ponořena jen v tercii. V jejich vztahu je třeba nalézat kvintu, která je mírou lidské duchovnosti i a ozývá se pokaždé, když dochází k ideálnímu rozložení duševních sil. Harmonie vztahu muže a ženy je slyšitelná ve kvintě.

Řečový organizmus setrvává ve sféře, která jen jemně zasahuje do oblasti pohlavnosti. Je to oblast ještě před rozdělením pohlaví.

2. Znělé a neznělé hlásky

Znělé hlásky jsou tvořeny v první řadě samohláskami a některými souhláskami: V, L, N, M atd. Při vytváření vo-kálů proudí vzduch nahoru, prochází hrtanem a rozezná se. Tón s určitou základní frekvencí dále proudí do ústní dutiny, zde se rozkmitávají pružné stěny na určitý módi

fikovaný kmitočet s různou mírou intenzity, který se nazývá formant.

Se změnou formy úst se mění formanty. Přitom už frekvence základního tónu není rozhodující. Pro charakteristiku znění samohlásky nemá rozhodující význam. Při poslechu se orientujeme především na typickou barvu samohlásky a ne na výšku tónu při vyslovování.

Tato podivuhodná schopnost sluchu naznačuje, že slyšení tónu a slyšení řeči není totožné.

Jak již bylo řečeno, při vzniku souhlásek se přetváří proudící vzduch působením překážek a podle toho, kde a jak k tomu dochází, vznikne šum, který se skládá z velkého počtu neperiodických kmitů. Je to kmitočet, který nelze vyjádřit jednoduchými matematickými vztahy.

Bez výjimky to platí pro neznělé souhlásky F, S, CH, Š a P, T, K. Ale u znělých souhlásek V, J, L, M, N atd. zní také hrtan a dochází k tomu, o čem jsme už mluvili u vokálů. Stoupá znějící proud vzduchu, a protože musí překonat překážku, umístí se do interferenční vlny artikulační šum. Je třeba si být vědom toho, že při souhláskách znělých a samohláskách se projevuje pouze hlas. Hlas sám je jenom podnětem k dalšímu rozeznívání, které je vyvoláno rezonancí elastických stěn ústního prostoru. Ty se takto stávají součástí artikulačního děje. Promlouvá tedy ne tón, ale oduševnělý prostor úst a nosu. U znělých souhlásek se projevuje směs jevů, u samohlásek se ozývá pouze oduševnělý prostor. Tón hrtanu je pouze podnětem. To, co skutečně promlouvá, je živý, oduševnělý prostor ústní architektury.

Je úžasné, jakým podivuhodným jevem je řeč. Nevzniká v tuhém prostoru, ale v prostoru, který si sama přetváří. Samohláska tedy nese princip architektonický a souhláska plastický. Samohlásky tvoří architekturu, ve které se pak mohou uskutečňovat plastické podoby souhlásek. Řecká dramata byla vždycky hrána v prostoru s dokonalou architekturou. Herec svůj projev doprovázel hrou na lyru, která mu svým tónem otevírala cestu. Dnešní herec se musí obejít bez architektury i bez lyry. Jestliže však vědomě správným způsobem tvoří samohlásky, sám vytváří duševní prostory, do kterých postaví souhlásky.

Ani souhlásky nejsou žádnými kolosálně znějícími Memnonovými sloupky, nýbrž nepohyblivějšími vzdušnými plastikami. Tyto plastiky se v chrámových prostorách vokálů vyjímají jako různí kněží, kteří vykonávají posvátný obřad. Každý z nich přináší jiné poselství z oblasti působení slova.

3. Konsonanty touží po vokálech

Nauka o hláskách z hlediska duchovního pojetí vyžaduje zvláštní pojmosloví. Na hlásky nahlíží jako na bytostné jevy. To, co běžná fonetika vidí jako prostou automatiku, je pro přístup duchovní vědy děním, ve kterém se setkávají bytost i hlásek, aby vytvářely slabiky a slova.

Je možné s Goethem říci: „Tak, jako se mudrci křížují a žehnají před imaginací, tak by měli, dříve než dojde k omylu, povolání na pomoc produktivní obrazotvornou fantazijní tvořivou sílu.“

Je nepochybné, že mluvení je převážně záležitostí automatiky. Ovšem věnujeme-li svou pozornost pouze jí a jejímu detailu, unikne nám právě to podstatné. Představa, že hláska je fyzikální utváření vzduchu, je mylná. Vzduch je jen možností zakládající slyšitelnost zvuku. Hláska tvoří její bytost. Způsob, jímž je hláska formována, poukazuje na její podstatu. K tomu Rudolf Steiner: „Tím, že na Zemi můžeme mluvit a zpívat jen pomocí vzduchu, dostává se nám ve vzduchovém zobrazení tónů pozemského obrazu duchovně-duševního dění. To, co je na tónu duchovně-duševního, náleží nadsmyslovému světu. A to, co žije ve vzduchu, je v podstatě tělesnost tónů.“

Dech přemáhá artikulační překážky stejným způsobem, jako člověk přemáhá překážky osudu. Stejně jako dech i člověk může zůstat nezformovaným. Nesetkají-li se tóny nebo lidé s překážkami, zůstanou bez charakteru.

Existují také neznělé souhlásky. Ty propadly překážkám tak, že ztratily původní tónovou podobu. Mohou být jenom šeptány. Proto v nich zůstává touha po tom, co je dotváří, totiž po samohlásce. Znělé souhlásky mají také tuto touhu, ale ta není tak silná. Bez samohlásky se souhláska dobře neprosadí. Tuto skutečnost jasně vyslovuje Rudolf Steiner: 'Souhlásky touží po samohlásce.'

Čím by byla hláska K bez následujícího vokálu A? Teprve slabika KA, která vznikla spojením obou hlásek, se stává řečově živým obrazem. Samy o sobě mohou zaznít pouze samohlásky. Rudolf Steiner o sobě jednou napsal, že jako kluk vlivem rakouského dialektu, psal místo „mir“ „mia“ (\ nářečí se jedná o fonetickou záměnu, pozn. překladatele). To R touží po A a také se v ně často promění. Podobné je to u souhlásky L a samohlásky I; latinské „flora“ se stává italským „fiore“. A těchto příkladů je více.

Jak již bylo řečeno, při artikulaci souhlásek prochází vzduch jakými propustmi, prostory s překážkou, které brání jeho volnému průchodu. Tak jako stavidlo na řece ovlivní tok vody již daleko před ním samotným, tak je tomu i zde. Jenže vzduch je mnohem pohyblivější než voda. Toto opožďování proudění a zpomalování se projeví v celém dechovém ústrojí. Nejcitlivěji to vnímá velmi senzitivní hrtan. Ten při tvoření konsonantů velice jemně kmitá. Současně cítí, co se pak odehrává v následujících dramatických dějích.

Hrtan se chová jako matka, která cítí, jak se daří jejímu konsonantnímu dítěti. Děti, které bojují s překážkami, hlásí matce, co prožívají. Zůstávají spojeny s místem svého vzniku. U znělých souhlásek dochází k podivuhodné věci: arti- kulační zvuky se mísí se znělým tónem. Abychom zůstali v obrazotvornosti, mohli bychom říci: Hrtanová matka posílá svým spěchajícím dětem zvuk, aby mohly utišit svou touhu.

Vokály zůstávají nejsilněji spojeny se svým prapůvodem. Nepřekonávají žádné překážky a ve společenství hlásek si zachovávají svou dětskou podobu.

Neznělé konsonanty se vzdalují nejdále. V boji otcovské vůle dechu s překážkami získávají vlastní, dalo by se říci mužskou podobu.

U znělých konsonantů se spojuje otcovská vůle dechu s mateřským hrtanovým tónem. Překonávají tytéž překážky jako neznělé souhlásky, ale svým zněním reprezentují to, co můžeme přirovnat k ženskému elementu v člověku. Znělé souhlásky, ženské prvky, se nespojují tak silně s pozemskostí.

Vezměme si příklad hlásku V a hlásku I. V na rozdíl od F je znělé. Když chce V jakoby letět vpřed, stále musí obracet hlavu ke svému původu. Zdráhá se ve svém letu. Tak dochází k tomu, že WORT (slovo) je stále spojeno se svým počátkem, nejde zcela „fořt“ (pryč). Stejně i poutník jde do „ferne“ (dálky), i když je stále na „Weg“ (cestě).

V terapii se tedy používají znělé souhlásky tam, kde je třeba obnovit spojení s počátkem. Na mnoho nemocí je možno nahlížet jako na důsledek ztráty spojení s kořeny bytosti. Zejména při autismu raného dětství je zřejmé, že pacienti velmi potřebují obnovení této vazby. Neznělé konsonanty se vzdálily nevíce svému původu. V okamžiku, kdy hláska odhodí svůj znějící obal, stává se pouze zvukem. Ale současně se za tímto zvukem skrývá svět, který se snaží o zviditelnění. Musíme si uvědomit, že bytosti hlásek se zjevují při lidské mluvě pouze stínově. Ve skutečnosti jsou to však mocné, světlé tvořící bytosti, jejichž všeobjímající vůle se vylévá až do lidské mluvy.

Kdo si neosvojí cit pro to, co zde působí jako vůle, jejíž moc daleko přesahuje osobní lidskou vůli, zůstanou mu hlásky pouhými příznaky ve službách signálního systému. Lidstvo staletí nezúčastněně procházelo světem, který ale přesto zasahoval do každého srdce. Nikdy by lidé nezískali svobodu, kdyby zůstali svázáni s vůlí hlásek. A jelikož této svobody by lo dosaženo, mohlo dojít začátkem tohoto století k prohlížení smyslu pro realitu bytostí hlásek, pro jejich slyšení a chápání. Tato světodějná proměna byla umožněna skutky ve prospěch slova, které vykonal Rudolf Steiner.

Shrnutí: Dech, artikulace a hlas

1. Početí a narození v řečovém procesu

V řečovém organismu je každý člověk současně mužem i ženou. Hlasy jsou zplozeny a porozeny a v artikulačním prostoru jsou dotvořeny.

2. Znělé a neznělé hlásky

U samohlásek se neprojevuje tón vzniklý v hrtanu. Ten pouze způsobuje, že v dutině ústní vzniká rezonance. Podle utvoření prostoru zazní některý z vokálů. Při vokalizaci se objevují různě utvořené prostory. Stejně tak je tomu u znělých hlásek, jen k vokální resonanci tónu se ještě přidává artikulační zvuk.

3. Souhláskovitost touží po samohlásce

Souhláska může jen ztěžít existovat bez samohlásky. „Touží“ po ní. Samohláska má to, co schází souhlásce, především neznělé, totiž původní utvářející sílu, kterou jí propůjčuje hrtan. Znělé souhlásky neztrácejí vazbu ke svému původu úplně. Neznělé se od něj vzdalují nejvíce.